

Forray R. Katalin –
Kozma Tamás:
Az iskola térben, időben

A meghökkenéstől az érdeklődésig

A Kádár-rendszer, több teret engedett a manővereknek, mint más rendszerek Közép- és Kelet-Európában. Ez ebből a kötetből is látszik, mivel a 70-es, 80-as években íródott tanulmányok olyan témákat érintenek, és olyan javaslatokat taglalnak, amelyeket más országokban ugyanebben az időszakban még gondolni sem volt szabad, nemhogy leírni. Magyarországon a három kategória – tűrt, tiltott, támogatott – közül kettő sokkal tágasabbnak bizonyult, mint máschol.

A szerzők, *Forray R. Katalin* és *Kozma Tamás* mindketten az oktatási reformok szakértői, szakmai együttműködésüket a 70-es évek közepén kezdték el a Magyar Tudományos Akadémia egyik kutatócsoportjában. Jelen kötetben 12 tanulmányt szerkesztettek egy szöveggyűjteménybe, ezekben kronologikus rendben követhető nyomon a szerzők elméleti és empirikus munkássága. A tanulmányok központi gondolata az, hogy minden szinten és mindenhol a helyi adottságokhoz alkalmazkodó iskolaformákat kell létrehozni, illetve működtetni. Bevezetik az oktatásökológia fogalmát, amely a szerzők szavaival élve „a területi kutatások oktatásügyi (és művelődésügyi) relevanciáját” hivatott lefedni.

A bevezető tanulmány a „Művelődési városközpontok” címet viseli és 1979-ben íródott. Egyfajta összefoglalónak is tekinthető, mivel a későbbi tanulmányok központi gondolata itt fogalmazódik meg először: a különböző régiók az eltérő gazdaságukkal, szociális és kulturális tényezőkkel különböző iskolarendszeri reformokat szükségeltetnek. A szerzők művelődési városközpontok szervezését sürgetik és konkrét megoldásokat javasolnak a különböző vonzásokörzetek esetében: szakképző bázist és integrált középiskolákat fejlett városi vonzásokörzetekben, szakképző bázist egyoldalúan iparosodott körzetekben, művelődési városközpontokat mezővárosi vonzásokörzetekben, integrált középiskolákat aprófalvas

körzetekben, koordinált középfokú oktatást nagyfalvas körzetekben és kulturális ellátást agglomerációs körzetekben.

„Az oktatás távlati fejlesztése Budapesten” (1982) című tanulmány folytatja az előző írás gondolatmenetét, és az egyes városrészekre differenciáltan javasol oktatásfejlesztést. A szerzők itt azt is megjósolják, hogy a 90-es években szembe kell majd nézni – „a középiskolázás általánossá válása következtében – a középfok utáni továbbtanulások tömegessé váló igényével is”.

Komárom megye hosszú távú oktatási reformját taglalja az „Oktatásszervezés megyei szinten” (1983) című tanulmány. Kiemelkedően fontos feladatként fogalmazza meg a szerzők a meglévő gimnáziumok színvonalának emelését, valamint új gimnáziumok létesítését annak érdekében, hogy elkerülhető legyen a viszonylag magasan iskolázott népesség elvándorlása erről a területről.

„A területi kutatások kibontakozása” (1986) című írásban vezeti be Forray R. Katalin és Kozma Tamás az oktatásökológia terminusát. Ez a regionális és téri kutatásoknak három aspektusát fedi le: 1. egy adott helyen élő közösség iskolázottsági szintjét érintő oktatási folyamatok analízisé; 2. egy adott terület intézményi hálózatának elemzését; 3. az oktatáspolitikai formálódásának analízisé egy adott közösségben. Az oktatásökológia a szerzők szerint kiegészítheti az oktatási reform vízióját, sőt, mi több, a központi elgondolás alternatíváit is erősítheti. E tanulmány összefoglalja továbbá a 70-es évek végi és 80-as évek kezdeti irodalmát is az oktatással kapcsolatos tervezésekről.

A „Lakossági érdekérvényesítés” (1986) című tanulmány leírja és elemzi azokat a lehetséges stratégiákat, amelyekkel egy adott iskola vonzáskörzetének népessége érvényesítheti az érdekeit a korai 80-as években Magyarországon. A tanulmány fejezetei a következő témákat taglalják: az állampolgár és az oktatási rendszer, a „nem tervezett” lakossági folyamatok és az oktatásiügyi alapellátás, a lakossági igények a középfokú képzésben, felsőoktatási taktikák, a szervezett lakossági érdekérvényesítés.

Ismét konkrét javaslatokat tartalmaz „Az oktatás fejlesztési koncepciója” című 1988-as tanulmány az alapfokú, középfokú és felsőfokú képzéssel kapcsolatosan. Általánosan elmondható, hogy a szerzők minden szinten „a helyi adottságokhoz alkalmazkodó” iskolaformákat tudják elképzelni. A megszüntetett általános iskolák visszaállítását szorgalmazzák, közel a célközönséghez. A különböző régiókban található gimnáziumoknak különböző szervezeti felépítést javasolnak, továbbá felhívják a figyelmet a felsőoktatási hálózat egyenetlenségére (a délkeleti, délnyugati és északkeleti régiók megfelelően ellátottak, Budapest túltelített ilyen szempontból), ezt az oktatási reform lenne hivatott kiegyenlíteni.

A „Társadalmi hatások és iskolahálózat” (1988) című írásban az iskolázottság és a területi fejlettség kapcsolatát elemzik a szerzők 1970 és 1980 között, és a kistélepülések iskoláinak az ismételt létrehozását szorgalmazzák. Ezeknek változatos szociális és kulturális funkcióik lehetnének.

A „Hány plusz hány?” (1991) című tanulmányban a szerzők azt taglalják, hogy a központi oktatási hatóságoknak nincs sok lehetősége manőverekre, mivel a 4+4+4 modell illik a leginkább a magyar városok és falvak meglévő hálózatára. A falvakban a négyéves általános

iskolai oktatást kell megoldani, a szintén négyéves középfokú oktatást a városokban kell megszervezni, a gimnáziumi oktatást pedig a nagyvárosokban.

„A pályaválasztás területi vizsgálata” (1992) című tanulmány az egyetlen módszertani összefoglaló a kötetben. Megvizsgálja a pályaválasztási magatartás vizsgálatának lehetőségeit és korlátait, majd a vizsgálatok terepeit írja le, végül a lehetséges mutatókat és az adatok feldolgozási eljárásait mutatja be.

Két problémakört fejt ki a „Tanulási szándékok – Elhelyezkedési lehetőségek” (1993) című írás. Az egyik az általános képzés és a szakképzés kapcsolata, a másik a felsőoktatási intézmények kiterjedése. A szerzők azt javasolják, hogy a szakmunkásképzést integrálják valamilyen szinten a közoktatási rendszerbe, de a kezdetét későbbre (a tankötelezettség utáni korra) tolják ki. Véleményük szerint valamennyi megyének főiskolával kellene rendelkeznie, amely a regionális egyetemeket szolgálná ki.

„A fejlesztés térségi változatai” (2000) című tanulmányban Forray R. Katalin és Kozma Tamás azokat a regionális változásokat tekinti át, amelyek 1990 és 1997 között következtek be az iskolázottságban. Meghatározzák azokat a térségeket, ahol oktatáspolitikai beavatkozás látszik szükségesnek. Az aprófalvas térségek erőssége a lakosság fiatalsága, ezért fontos itt az iskolai intézményhálózat erőteljes fejlesztése. A mezővárosi térségek pozitívumát „az országosan is magasnak tekinthető iskolázottság jelenti”, viszont az is jellemző, hogy a lakók elöregedtek. A szerzők ide „tudásintenzív termelés” telepítését javasolják, amelyhez olyan szakmai át- és továbbképzések kapcsolódhatnak, amelyek magas szintű középiskolai végzettséget, valamint igényes munkahelyi technológiát feltételeznek. Iskolázatlanság és magas munkanélküliség sújtja a mezőgazdasági jellegű nagyfalvas térségeket. Itt az üdvözítő megoldás az lenne, ha a körzetközpontot erősítenék meg és fejlesztenék. Az előzőhöz hasonló jellegzetességekkel rendelkezik a negyedik térségtípus, a határmenti térség. Fejlesztése érdekében a határon átnyúló együttműködések számát kell szaporítani.

A „Felnőttek a felsőoktatásban” (2009) című tanulmány, a zárótanulmány annyiban tér el az előbbiektől, hogy ez a korábbi munkákban vázolt tervek és sugallatok egyfajta megvalósulásaként prezentálódik. A nagy egyetemi központok létrejöttek, illetve kibővültek, többek között Debrecenben, Pécsen és Gödöllőn. A szerzők az itt tanuló felnőtt, idősebb diákokat kérdezték a céljaikról, valamint ezek megvalósulási módzatáról. Beigazolódni látszik a szerzők előző tanulmányokban felvetett gondolata, hogy különböző régióknak különböző oktatási formák szükségesek, mivel itt azt olvashatjuk, hogy a különböző egyetemekre járó diákok más-más célért tanulnak: a pécsiek be akarnak olvadni a műveltebb-tanultabb társadalmi rétegbe, a debreceniek a család és a környezetük elvárásainak szeretnének megfelelni, a gödöllőiek a „munkaügyi piac” miatt tanulnak. A szerzők ebben az írásukban is azt hangoztatják, hogy a különböző terület diákjainak a problémáit, legyen az az utazással, beilleszkedéssel, infrastruktúrával vagy mással kapcsolatos, eltérő oktatási és tanulási stratégiákkal kell megoldani. Ezekre a szerzők reflektálnak is, és kifejtik, hogy a felnőtt hallgatók segítségre szoruló felnőttek is, szavaikat idézve: „Pedagógiájuk egyfajta segítő pedagógia felnőtteknek: a sokszor lebecsült »felsőoktatási pedagógia«... egy hasznos és még kidolgozatlan területe.”

„Az iskola térben, időben” amellet, hogy egy kor lenyomata, két életmű találkozását is reprezentálja. A szerzők szerencsések, mert olyan kollégát, majd (szakmai) társat találtak egymásban, akivel hosszú időn keresztül tudtak-tudnak harmonikusan együtt dolgozni és alkotni. Kötetük fontos célt szolgál: felhívja a figyelmet a társadalom és az iskola területi egyenlőtlenségeire és a fejlesztés szükségességére.

Polonyi Tünde Éva